

Moteris kaip troškimo įkūnijimas Algirdo Landsbergio novelėse

Gabija Bankauskaitė

Vilniaus universiteto Kauno fakultetas

Vilnius University Kaunas Faculty

Muitinės g. 8, LT-44280 Kaunas, Lietuva

E. paštas gabija.bankauskaite@knf.vu.lt

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-3276-8159>

Moksliniai interesai: modernistinė literatūra, traumos literatūra, XX amžiaus lietuvių literatūra

Research interests: modernist literature, trauma literature, Lithuanian literature of 20th century

Domantė Vaišvylaitė

Vilniaus universiteto Kauno fakultetas

Vilnius University Kaunas Faculty

Muitinės g. 8, LT-44280 Kaunas, Lietuva

E. paštas domante.vaisvylaite@knf.vu.lt

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-2663-7320>

Moksliniai interesai: modernistinė ir išeivijos literatūra, atmintis ir potyris literatūroje

Research interests: modernist and exile literature, memory and experience in literature

Santrauka. Moteris kaip troškimo įkūnijimas Algirdo Jeronimo Landsbergio (1924–2004) – lietuvių išeivijos dramaturgo, prozininko, redaktoriaus, literatūros ir teatro kritiko – tekstuose nėra įprasta veikėja. Ji simbolizuoja išskirtinį ryšį tarp racionalaus sąmonės pasaulio ir kūrybinėmis fantazijomis išreikštų instinktyvių pirmąsias poreikių. Novelėse atsiskleidžiantis moters-fantazijos vaizdinys leidžia nagrinėti prigimtinį troškimo egocentriškumą, subjektyvumą suvaržančią geismo patirtį. Siekiant suklasifikuoti fantazijos vaizdinius ir išskirti jų bruožus pasitelkta C. G. Jungo filosofija, o protagonistų išgyvenimai patyrimo procese tiriami taikant E. Husserlio sąmonės fenomenologiją. Novelės „Duetas moters balsui ir smuikui Venecijoje“, „Ilgoji naktis“, „Antroji kalnų grandinė“ nagrinėjamos kaip patiriančios sąmonės ir kuriančios sąmonės išraiška. Protagonistų troškimai ir fantazijos materializuojasi į moterį kaip į geismo kūrinį – jos kūnas sudaiktinamas demonstruojant galios poziciją. Tačiau fantasmatinė veikėjų metamorfozė nepajėgia išspręsti jų dilemų ir vidinio sąmyšio, kadangi geismas grįstas vienu, ieškančiu, siekiančiu, bet atsakymo nesulaukiančiu santykiu su pasauliu.

Reikšminiai žodžiai: Algirdas Landsbergis; novelė; moteris; fantazija; potyris; sąmonė; vaizdinys.

Woman as the Embodiment of Desire in Algirdas Landsbergis' Short Stories

Abstract. The woman as the embodiment of desire in the writings of Algirdas Jeronimas Landsbergis (1924–2004) – a Lithuanian expatriate playwright, novelist, editor, and literary and theatre critic – is not an ordinary literary character but symbolises the unique relationship between the rational world of consciousness and the instinctive, primal needs expressed in creative fantasies. The image of the woman-fantasy appears in the author's short stories. It allows us to explore the inherent egocentricity of desire, the experience of lust that

Submitted 23 October 2022 / Accepted 27 February 2023

Įteikta 2022 10 23 / Priimta 2023 02 27

Copyright © 2023 Gabija Bankauskaite, Domantė Vaišvylaitė. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution License CC BY 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium provided the original author and source are credited.

constrains subjectivity. C. G. Jung's philosophy is used to classify fantasy images and identify their characteristic features, while E. Husserl's phenomenology of consciousness is applied to the description of the protagonists' experiences in the process of unique emotional occurrences. Short stories "Duet for Female Voice and Violin in Venice", "A Long Night", and "The Second Mountain Range" are analysed as expressions of the experiencing consciousness and the creating unconscious. The desires and fantasies of the protagonists materialise into a woman who is seen as a creation of lust; her body is reified by demonstrating power. However, a phantasmatic metamorphosis of characters is powerless to solve their dilemmas and inner confusion, as lust is based on one-sided, searching, and striving relations with the world in the absence of any answer.

Keywords: Algirdas Landsbergis; short story; woman; fantasy; experience; subconscious; image.

Įvadas

Moters prigimties kontekstas dramaturgo, prozininko, žurnalisto Algirdo Landsbergio (1924–2004) tekstuose neapriboja jos vaizdavimo specifikos. Moterys laikytinos itin svarbiomis kūrybinės minties nešėjomis. Tačiau šiame straipsnyje tiriamas ne bendrasis moters vaizdinys, o moteris-fantazija – troškimo, geismo įkūnijimas. Ji nėra įprasta literatūros veikėja ir simbolizuoja išskirtinį ryšį tarp racionalaus sąmonės pasaulio ir kūrybinėmis fantazijomis išreikštų pirmapradžių poreikių instinktų. Šių moterų vaizdiniuose pranyksta lietuvių mentalitetui įprasti moters bruožai. Kaip potyrio, poreikio išraiškos jos dažnai vaizduojamos nepasiekiamos, nutolusios nuo kasdienio pasaulio, nepriklausomos laikysenos. Šių veikėjų paskirtis – išlaisvinti protagonistų mintis ir fantaziją, išpildyti neįmanomus norus ir troškimus. Atlikus apžvalginį visos A. Landsbergio novelistikos tyrimą moters-fantazijos vaizdinys buvo išskirtas kūriniuose „Duetas moters balsui ir smuikui Venecijoje“, „Ilgoji naktis“, „Antroji kalnų grandinė“.

Moters kaip troškimo įkūnijimas yra psichoanalitinės prigimties, tačiau jo šaknys – fenomenologiniame reiškinyje – potyryje, emocijose ir išgyvenimuose, todėl straipsnyje taikoma fenomenologinė-psichoanalitinė prieiga, tiriamas emocinis, seksualinis, intelektualinis fantazijos stimulus, potyrio sklaida susiduriant su ja. Tad moters-fantazijos vaizdinio raiška pasirinktose A. Landsbergio novelėse analizuojama derinant fenomenologinę ir psichoanalitinę prieigas.

Fantazija yra reiškinys, priskiriamas tiek sąmonės, tiek patiriančios sąmonės veiklai (Rees, 2012), tad tinkamiausia metodologija yra strateginė dvejų teorijų – psichoanalizės (sąmonės reiškinų tyrimo) ir fenomenologijos (sąmonės patyrimo analizės) – sampyna. Fenomenologiją domina intuityvus psichoanalitinių reiškinų pagrindas – patirtinė sąmonė ir jos intencionali struktūra, o psichoanalizę – sąmonės judesių išraiška juos patiriančioje sąmonėje (Lohmar, Brudzińska, 2012, p. 29). Šiame straipsnyje psichoanalitinė K. G. Jungo filosofija tampa struktūrine prieiga, leidžiančia klasifikuoti fantazijos vaizdinius ir išskirti būdinguosius jų bruožus, o Edmundo Husserlio sąmonės fenomenologija taikoma aprašant protagonistų išgyvenimus išskirtinio patyrimo procese. Fenomenologiniai metodai, taikomi psichologinių potyrių analizei, papildo psichoanalitinius sąmonės impulsų tyrimus.

Moters-fantazijos tema nėra išsamiai nagrinėta. Iš užsienyje publikuotų tekstų paminėtini J. M. Ferrante (1984) ir E. Greene (1995) darbai. Lietuvių literatūroje moters

kaip troškimo įkūnijimo vaizdinys anksčiau nenagrinėtas. A. Landsbergio kūryba raiškos požiūriu analizuota atskiruose mokslininkų straipsniuose, knygų skyriuose, o šio tyrimo temai artimiausi – R. Stravinskaitės ir G. Bankauskaitės (2021), L. Adomavičienės (2017), E. Keturakienės (2017) ir I. Vedrickaitės (2009) darbai. Pabrėžtina, kad išsamiai lietuvių literatūroje nagrinėtas moters vaizdinys nėra tapatus šiame straipsnyje tiriamam moters kaip troškimo įkūnijimo, fantazijos vaizdinui. Novatoriškumo straipsniui suteikia ir A. Landsbergio kūrybai anksčiau netaikyta fenomenologinė-psychoanalitinė metodologinė prieiga.

Fenomenologinė ir psychoanalitinė fantazijos samprata

Fantazija – vaizdinė vaizduotės veiklos išraiška, pasižyminti tuo, kad skiriasi nuo tikrovės (Cambridge Dictionary). Nors fantazija gali būti paremta tikrų įvykių prisiminimais, jos pagrindas yra kūrybinės vaizduotės veiklos padarinys, tarpusavyje sąveikaujančių psichinių reiškinių produktas, sukeltas svarbaus įvykio ar stipraus troškimo (Dill-Shackleford ir kt., 2016, p. 640).

Husserlis teigė, kad fantazija pati savaime yra fenomenologinis įrodymas. Juslinės reprezentacijos veiksmus – atmintį, fantaziją ir kt. – jis suvokė kaip vaizdinės sąmonės rūšis, kuriose vidinis vaizdinys pakeičia fizinį suvokimo vaizdą (Motzkin, 2018, p. 127). Tad fantazija fenomenologijoje suprantama kaip neatsiejamai susijusi su įkūnyta patirtimi, o jautrumas aplinkai, afektai ir fantazijos yra svarbiausi pažintinėje veikloje, visuose ikipredikcinės ir predikcinės, pasyvios ir aktyvios patirties lygmenyse. Fenomenologijos požiūriu tai yra konstituciniai intencionalios¹ sąmonės struktūros momentai. Sąmonėje jie veikia kaip bet kokios atliekamos veiklos motyvai ir patyrimo medijos, kaip pirmąkart subjektyvių ir intersubjektyvių prasmų konstitucija asmeniniame ir tarpasmeniniame praktiniame išgyvenime (Breyer ir kt., 2022, p. 49).

Husserlis (2001) išskiria ir charakterizuoja du skirtingus vaizduotės kaip reprezentatyvaus vaizdavimo būdo tipus: atspindžio, kai vaizdinys reprezentuoja tai, į ką yra panašus; ir vaizduotės, kai intencionalus (bet tikrovėje nesamas) objektas yra pateikiamas tiesiogiai. Taip siekiama pabrėžti, kad fenomenologijoje vaizduotė atskiriama nuo fantazijos kaip skirtingi sąmonės judesiai. Neneigiama jų sąsaja ir gimininga prigimtis, tačiau vaizduotė traktuotina kaip daugybinių juslinių išpūdžių organizavimas ir struktūravimas, o fantazija – gimininga svajonei, intensyviai potraukiui, išreikštam sąmonės kuriamais vaizdiniais.

Husserliui fantazija taip pat buvo normalumo sampratos dėmuo (jis kalba apie kūną, galintį normaliai, laisvai judinti savo dalis kaip suvokimo ir juslinio gyvenimo organus, apie erdvės patyrimą, fantazavimą, atsiminimus kaip normalią mąstymo veiklą ir t. t.).

¹ Sąmonė Husserlio (2005, p. 53) filosofijoje plačiau prasme suprantama kaip intencionalių sąmonės aktų ir sąmonės suvokiamų reiškinių kontinuumas. Intencionalumas – neišvengiamas sąmonės nukreiptumas į objektą. Kadangi visada matome *ką nors*, mąstome apie *ką nors*, atsimename *ką nors* ir svajojame apie *ką nors* (Drummond, 1990, p. 3), pasaulyje negali egzistuoti objektas, kuris kartu nebūtų ir sąmonės objektas. Neintencionali sąmonė būtų tik izoliuota patirties apraiška. Intencionalių sąmonės struktūrų analizė yra vienas iš pamatinių fenomenologijos uždavinių, nes čia kreipiamas išskirtinis dėmesys į tai, kaip patirdama realybę sąmonė fiksuoja aplinkinių objektų savybes, taigi įgalina potyrio visapusiškumą (Husserl, 2005, p. 374).

Pasak M. Gutausko, „normalumo refleksija nuolat susiduria su tuo, kad, remdamiesi savo patirtimi, turime gana aiškų supratimą to, kas yra normalu ar nenormalu“ (2010, p. 116). Tokia normalumo apibrėžtis implikuoja jo priešybę – nenormalumą. Nenormalu neturėti fantazijos, nejausti, negebėti patirti, vertinti ir t. t.

Fenomenologinėje Husserlio filosofijoje, pasak K. Saboliaus (2011, p. 120), būtent fantazija – savotiškos percepcijos ir vaizduotės amalgamos – suteikia progą kalbėti apie universalumą ir tikrovės irealumo sandą. Tikrovė prisistato kaip dalinė iliuzija, o pačioje jos pasirodymo trajektorijoje numatyta suvokimo ir vaizduotės sampyna (Ten pat). Tai reiškia, kad fantazija reprezentuoja galimą daikto egzistavimo būdą, išskirtinę laisvą sąmonės intenciją. Iš faktų virtualinės išskeldama esmės vaizduotė atveria fenomenologiją idealiam nelaikiškų tiesų pasauliui.

Fantazija fenomenologijai kelia klausimą, kas yra tarp Manęs ir Kito, kaip Aš matau Kitą, ir svarbiausia – kaip Kitas dalyvauja Mano paties suvokime, ir leidžia suprasti, kad nuolatinis kontaktas su Kitu mūsų suvokimą neišvengiamai užkrečia kitybe (Večerskis, 2009, p. 101). Husserlis pasiruošimą sutikti Kitą sieja su mūsų kūno savirefleksija, t. y. kūnas liesdamas, matydamas, užuosdamas, išgirdamas save atlieka tam tikro modalumo refleksiją – susivokia esąs paliečiamas, užuodžiamas, girdimas, regimas, o kartu ir užuodžiantis, liečiantis, regintis. Tad jutimuose vykstantis susidubliavimas ne tik konstituoja savivokoje suvokiantįjį kūniškąjį Aš, bet taip pat pagrindžia ir atvirumo Kitam galimybę (Ten pat).

Fenomenologinei fantazijos sampratai būdinga tai, kad ji suvokiama ne tik kaip post-percepcinė funkcija, bet pabrėžiama ir jos stipri kūrybinė reikšmė. Vaizduotės jusliniai dariniai suprantami ne kaip pasibaigę pojūčiai, o kaip kūrybingi afektiniai įsiveržimai į patirtį. Klinikinėje psichoanalitinėje praktikoje fantazijos kaip patirties perkėlimo fenomenas laikomas svarbiu diagnozės faktoriumi (Lohmar, Brudzińska, 2012, p. 34). Psichoanalizė gilinasi į sąmonės ir sąmonės komunikacinės sferos taškus (vienas iš jų – fantazija), bandydama išskaidyti šį reiškinį iki gryniosios jos sandaros (Ten pat, p. 25). Ji fenomenalias sąmonės patirties sferas pagrindžia kaip epistemologinių patirtinių reiškinų objektus ir iškelia juos virš paprastų mokslinių spekuliacijų. Dėl fenomenologijos psichoanalitinė ikirefleksinė ir ikipredikcinė patirties analizė gali būti epistemologiškai ir empiriškai pagrįsta kaip fantasmatinės vaizduotės struktūra.

Jungo manymu, fantazija kaip vaizduotės veikla yra tiesioginė psichinės, gyvybinės veiklos, psichinės energijos išraiška, fizinė energija, būseną, dirginanti jusles (2013, p. 508). Psichoanalitikas teigė, kad fantazijos mechanizmo išskirtinumas – prigimtinis dviveidiškumas: buvimas tuo pačiu metu atsigręžus į priekį ir atsisukus atgal. Remdamasis troškimais asmuo numato ateitį, nes be jų nebūtų formuojami jokie tikslai – viskas, ko norima, į ką kreipiama būsima veikla, iš esmės yra poreikiais pagrįsta vizija (Ten pat).

Jungas (2013) išskyrė aktyviąją ir pasyviąją fantaziją. Aktyvias fantazijas, jo teigimu, sužadina intuicija – į nesąmoningų turinių suvokimą nukreipta nuostata, kai libido užvaldo visus iš sąmonės išnyrančius elementus ir lygiagrečiai asocijuodamas medžiagą suteikia jiems aiškumą ir vaizdumą. Nesant išankstinės intuityvios nuostatos, pasyvios fantazijos iškart pasirodo vaizdiniais. Jie visada kyla iš sąmonės vyksmo, priešingo sąmonei. Pa-

syvi fantazija laikoma ligos, nenormalumo ženklu, o aktyvi priskiriama prie aukščiausios dvasinės žmogaus veiklos, kadangi sąmoningumas ir nesąmoningumas joje susijungia. Šiame tyrime koncentruojamasi į aktyviąją fantaziją: literatūra kaip intencionalus kūrybinio veiksmo rezultatas gali būti laikytina sąmoningu, kryptingu sąmonės veiksmu.

Dauguma Jungo teorija tyrimus grindžiančių psichoanalitikų (Kershner, 2005, p. 309) sutaria dėl aktyviai fantazijai būdingų trijų pagrindinių bruožų – tai pasikartojanti struktūra, kurią sudaro subjektas (tas, kuris fantazuoja), objektas (tas, apie kurį fantazuojama) ir santykis tarp jų (Kershner, 2005, p. 309).

Aktyvios fantazijos priklauso nuo fantazijos agento: fantazuojantis asmuo geba savanoriškai ir sąmoningai kontroliuoti aktyvios fantazijos turinį. Vis dėlto subjektas gali nesuvokti, kodėl fantazija krypsta viena ar kita linkme, nes jos sužadinią kelia pasąmoniniai stimulai, tad būna linkęs pasiduoti įvykių tėkmei ir net turėdamas galimybę juos kontroliuoti pasirenka to nedaryti (Bartky, 1990, p. 45–62).

Fantazijoms būdingas semantinis turinys, scenarijus, įtraukiantis fantazijos subjektą ir objektą, jų veiksmus ir emocijas. Diskutuotina, ar scenarijai yra kontrafaktinių būsenų išraiškos ar simuliacijos. Pirmasis variantas implikuoja nesąmoningą, antrasis – sąmoningą fantazijos kilmę (Corvino, 2002, p. 214–215). Tačiau dažnai teigiama, kad fantastinis scenarijus yra itin veikiamas aplinkos impulsų (anksčiau pastebėtų įvykių susiklostymo), todėl iš jo ne visada galima spręsti apie fantazuotojo nuostatas ar įsitikinimus (pvz., konkrečios lyties socialinę vertę, elgesio tendencijas ir t. t.) (Ten pat, p. 215). Fantaziją reikėtų laikyti troškimo, o ne moralės išraiška.

Jungas įžvelgė tam tikrų analogijų tarp menininko kūrybos ir psichinio ligonio fantazijos: menininkams būdingas atsiribojimas nuo juslinio pasaulio ir aloginė meninė mąstysena (1999, p. 150). Tikrovės deformacijos elementai aiškinami visišku atsidavimu kūrybai, kuri deformuoja asmenybę, gyvenimo stilių ir priartina menininką prie fantazijos, taigi kūrybinius autoriaus sprendimus vienaip ar kitaip visada lemia tam tikras nesąmoningumo aspektas (Ten pat, p. 151). Be to, fantazija kūrinyje gali būti susijusi ir su tamsiąja, neįsisąmoninta fantazuojančios asmenybės puse. „Šešėlis“ reiškia nuostatas, impulsus, kurie atrodo socialiai ar moraliai nepriimtini, todėl juos stengiamasi atitolinti, atskirti nuo asmeninės tapatybės (Jung, 2013, p. 56). Tai leidžia kelti prielaidą, kad taikant psichoanalitinį analizės metodą derėtų tirti protagonistų bendrininkus, pakeleivius, demonstruojančius destruktivų ar amoralų elgesį. Šie veiksmai, net ir sukurti autoriaus sąmonės, yra atskirti nuo jo savasties ir asmenybės, todėl priskirtini foniniams veikėjams.

Jungas ne kartą yra minėjęs, kad jo psichologinės analizės metodo prigimtis fenomenologinė. Tai išryškėja lyginant tradicinį fenomenologinės eidetinės (visiško išankstinių nuostatų atsisakymo) ir psichoanalitinės fantazijų analizių principus. Jungo manymu, norint suprasti fantazijas į jas reikia pulti stačia galva. Šiam metodui būdingas manymas, kad norint pasiekti pasąmoniniame lygmenyje glūdinčias emocijas reikia atmesti išankstinį intelektualinį nusistatymą, peržengti asmeninę komforto zoną ir visiškai atsiduoti fantazijos raiškos sklaidai (Jung, 2010) nesilaikant jokių griežtų analizės struktūrų.

Moteris kaip fantazija ir troškimų įkūnijimas

A. Landsbergio tekstuose

Fantazijos vyksmas didžiąja dalimi yra sukoncentruotas asmens sąmonėje arba už jos ribų, tad fizinė veiksmų raiška tikrovėje gali būti labai ribota arba iš viso neegzistuoti. Fantazijos privatumas leidžia atsisakyti moralinių, vertybinių normų, atmesti kultūrinės dogmas, paminti socialinius draudimus. Taip atsiveria vienintelė tikros laisvės ir kūrybos erdvė.

A. Landsbergio prozos veikėjų pasirinkimą veikia aplinka, tačiau esminiai socialiniai veiksmai yra natūraliai įkūnyti jų vaizdinyje. Identifikuodamas save su aplinka arba pastebėdamas nepritapimą veikėjas potraukį taip pat laiko savojo tapatumo išraiška. Tiek vyras, tiek moteris yra susieti su istorija, fantazijomis, kultūriniais simboliais, kurie lemia tai, kaip protagonistai suvokia save ir yra suvokiami kitų.

A. Landsbergis beveik niekada nekalba apie nuogumą – veikėjų kūnai išlieka pridengti, išlaikoma paslaptis. Atsiribojimą nuo nuogumo būtų galima sieti su autoriaus pasaulėžiūra, pasirenkamomis temomis. Rašytojui artimiausios priverstinės išėvijios, tėvynės palikimo, pasipriešinimo, kovos, skurdo DP stovyklose temos. Tačiau reisykais gana atsargiai vis dėlto įpinama erotikos motyvų. Todėl trapios intymumo apraiškos tekstuose stebina, išsiskiria netikėtai apibūdinimais. Vyras, kad ir nedrąsiai, bet trokšta glamonėti moteris, prisiliesti prie jų kūno, o neišvengiamas šių troškimų pasirodymas tekstuose liudija akimis nematomą kasdienybės ir žmogiškos prigimties dalį.

Lytinio identiteto skirtumas pradeda subjektyvų A. Landsbergio novelių naratyvo iškodavimo procesą. Pirmasis žingsnis yra dviejų žvilgsnio dimensijų – vyriško ir moteriško – išskyrimas. Siekdamas išžvelgti moterį kaip troškimo įkūnijimą „vyriškasis žvilgsnis“ komponuoja reikšmes ir nukreipia dėmesį į norus ir impulsus: moters kūnas tampa erotizmo, metaforos objektu.

A. Landsbergio kūryboje justas tendencija atskirti moterį-realybę nuo moters-fantazijos. Moteris-realybė – tai patirianti, puoselėjanti tradicijas (Adelė „Dangūs tuštėja, dangūs pildosi“), siekianti svajonių (Skaistė „Tyrone Power ir Martin Fierro plačiajame ekrane“), savęs ieškanti (Aurelija „Sinjora su katėmis“), su traumuojančiais išgyvenimais kovojanti (Jūra „Trys psichiatrai pienių lauke“) protagonistė. Ji vyrui yra tikra, pasiekama, nors dėl jos dėmesio ir meilės tenka pakovoti. Moteris-fantazija vyrams visada išlieka nepasiekama moraline, psichologine arba fizine prasme. Kūno kaip fantazijos reprezentaciją A. Landsbergio kūryboje galima laikyti procesu, kuriančiu bendras reikšmes ir vertybes, taip pat nustatančiu galios pozicijas. Rašytojo fantazijai būdinga tai, kad vyro jaučiama aistra moteriai yra daug stipresnė, jis tampa veikiančiuoju, siekiančiuoju, trokštančiuoju patyrėju.

Novelės „Ilgoji naktis“ išskirtinumas – dvi pasakojimo linijos: mirti pasmerktos partizanų ryšininkės Rimos ir rusų stribo Vasilijaus, kuris ruošiasi ją nužudyti. Kūrinyje susipina abiejų protagonistų emociniai potyriai, prisiminimai, vidiniai monologai. Riba tarp pasakotojo ir pagrindinio veikėjo beveik ištrinama taip suteikiant siužetui asmenišk-

kumo ir sužadinant ryškesnius skaitytojų potyrius. Kadangi istorija plėtojama sąmonės srauto pagrindu, o žiūros taškas formuojamas iš veikėjo pozicijos, vidinės fantazijos tampa neišvengiama vyksmo dalimi.

Abu kalintojai – Vasilijus ir Fedia – svajoja apie kalinamą merginą. Novelės pradžioje Fedia kalba Vasilijui apie savo norą išprievartauti merginą: „Aš galvoju, – įsiterpė Fedia kaip pagalve pridusintu balsu. – Aš rimtai. O jei mums taip į rūsį nusileidus, greitai, a? Juk jai vis tiek paskutinė naktis.“ (Landsbergis, 1956, p. 11). Fedios fantazija nulemta fantazijos objekto bejėgiškumo, neturi scenarijaus (arba skaitytojui jis neatskleidžiamas), tik objektą: „O ką?! Tau gaila?! <...> Man atrodo nuostolis. Palikt ją tuščiai, visą naktį...“ (Ten pat, p. 11). Vyras savo fantazijos objekto seksualumą sieja tik su potencialiu malonumu, objektyvizuoja, sudaiktina jį iki kūniško pasitenkinimo šaltinio, įrankio ir visiškai išstumia moralinį pagarbos imperatyvą. Išryškėja poreikis demonstruoti kontrolę, jėgą, reikmę kitam prievarta primesti savo valią.

Hipertrofuotas seksualinis elgesys, liguistas potraukis ir polinkis į agresiją interpretuoti kaip neadekvatus mėginimas kompensuoti sumenkintą vyriškumą. Tai sukelti galėtų visiško paklusnumo reikalaujanti rusų kariuomenės santvarka, eliminuojanti iš karių gyvenimo bet kokį individualybės, asmeninio pasirinkimo dėmenį. Vasilijui ir Fediai beveik viskas yra „<...> uždrausta. Ir miegot uždrausta.“ (Landsbergis, 1956, p. 11). Taip vyriško ego suvaržymas novelėje lemia netikėtą proveržį sadistinės seksualinės fantazijos forma.

Vasilijus suvokia savo veiksmų prasmę ir neteisybę, tačiau yra kamuojamas minčių apie sovietinių idealų ydingumą, kainuosiantį jaunos merginos gyvybę, ir vis dėlto trokšta Rimos: „Vasilijus gėidė ne tik pamatyti ją, bet ir kalbėtis. <...> Jis žiūrėtų į jos žalias akis iš arti ir griežtai paklaustų kaip ji gyveno. <...> Tada jis šiurkščiai paliestų ją.“ (Landsbergis, 1956, p. 31). Seksualinė fantazija plėtojasi konstatavus faktą: fantazijos objekto kūnas nėra neutralus emociiniu fantazijos subjekto atžvilgiu, jo buvimas pripildo sąmonę fantazijų. Žvelgiant iš psichoanalitinės perspektyvos Vasilijaus fantazija nuo Fedios labiausiai skiriasi veiksmų scenarijumi, sąmoningumu ir išpildymu. Jo įsivaizduojama erotika yra asmeniškė, kadangi sužadina troškimą Rimą išlaisvinti, pasipriešinti: „O koks milžiniškas žygdarbis tai būtų. Kokios plačios, kokios naujos erdvės atsivertų jam. Jie bėgtų, gyventų kartu.“ (Ten pat, p. 53). Šis troškimas primena racionalios sąmonės ir prigimtinių poreikių išraišką. Į išorinį pasaulį sufokusuotos sensorinės vaizdinės patirties recepcija iškelia vidinius pasakojime veikiančio subjekto pojūčius, atgyjančius fantazijoje. Fiziškai Vasilijui Rima – šalia, tačiau morališkai – nepasiekiamą, uždraustą vaisius.

Vasilijaus potyriai yra įsismelkę į subjektyvią patirtį ir sukelia dvejonių: „Jis buvo vienas, geležies lietuj, mirties akivaizdoj. Sovietinė liaudis nebeegzistavo.“ (Landsbergis, 1956, p. 13); „Jame kalbėjo du visiškai skirtingi balsai, tarsi jis būtų skilęs į dvi dalis.“ (Ten pat, p. 68). Numanytina, kad emocijas sukelia intensyvūs fantazijos įsiveržimai į sąmonę, kuriuos protagonistas suvokia kaip byrančių įsitikinimų išraišką.

Kaip minėta, moters kūno reprezentacija sudaiktinama: okupantams nerūpi Rimos jausmai ar poreikiai – ji tik tenkina vyriškas užgaidas. Fedios troškimai glaudžiai susieti su polinkiu į prievartą, tad tokia tendencija skaitytojo nestebina. Vasilijus nors ir fantazuoja

apie ateitį su kaline, bet nė karto nepagalvoja, ar Rima atsakytų į jo susidomėjimą. Gali būti, kad laisvės kalinei suteikimas Vasilijui rodosi nusipelnysiantis bet kokio įmanomo merginos palankumo.

Novelės pabaigoje kalintojai lieka neįgyvendinę troškimų. Negrįžtamą Rimos atskyrimą nuo savo fantazijų jie įvykdo nuskusdami jai galvos plaukus. Plaukai novelėje – pagrindinis moteriškumo bruožas, žymintis visus moters gyvenimo etapus („plaukų karūna, tanki ir sunki, pinama, glostoma, glamonėjama; žilstanti, retėjanti, atšalanti“ (Landsbergis, 1956, p. 17), taip pat svarbus simpatijos berniukui, ryšio su gimine simbolis. Plaukų kaip moterystės sunaikinimas novelėje įkūnija priverstinį egoistišką vyrišką patriarchatą.

Kaip fantazijos objektas Rima novelėje okupantų yra siejama su pasipriešinimu, taigi įgauna neigiamas reikšmes, padarantis ją mažiau žmogumi. Vyriškas subjektas ir jo geismas tampa galia, lemiančia socialinio ar išorinio pokyčio galimybes. Moters seksualumą okupantai laiko ne visai natūralia būseną, jis gali būti atimtas, sunaikintas. Moters kūnas sukelia neapykantą dėl patirtos fantazijos, pažadintos agresijos ir atitinkamai implikuoja norą apsaugoti savo subjektyvumo ribas.

Plaukai kaip vienas moterystės simbolių reikšmingi ir novelėje „Antroji kalnų grandinė“. A. Landsbergio veikėjas audringą naktį patenka į mitinių būtybių pilną kambarį, kuriame atliekamas amžinas kūrybos ritualas – pasikartojančiais judesiais išreikštas ritminis šokis. Iš pradžių jaunuolis jaučiasi apstulbęs ir išsigandęs, tačiau netrukus jo dėmesys nukrypsta kitur – į neapsakomo grožio merginą. Pirmame plane vaizduojami moteriško kūno ženklai, pabrėžiamas jos liemuo, plaukai, lūpos, skaiustus veidas. Kūno požymiai padeda atpažinti, kad ši moteris yra ne tik graži, bet ir trykšta seksualine energija – „<...> deimantas surūdijusioj grandinėj“ (Landsbergis ir kt., 2006, p. 30). Skaistus merginos veidas sietinas su jaunyste, nepatyrimu, nekaltybe. Protagonistui nepažįstamoji nepasiekiamą – jos kūnas nepriklauso materialiajam pasauliui. Akcentuotina, kad merginą kalbindamas veikėjas netrokšta, kad ji prabiltų, o tik nusišypsotų arba leistųsi paliečiama.

Moters vaizdinys idealizuojamas, pabrėžiamas nuginkluojantis grožis, negebėjimas jam atsispirti ir atitolti: „Aš pamiršau lietu, vargšą besikeičiantį šoferį, akvariumą, tuos pekliškus žuviažmogius – viską. <...> Žiūrėdamas jai į veidą <...> aš tenorėjau vieno, kad jis būtų artimas, kad jis būtų man skirtas.“ (Landsbergis ir kt., 2006, p. 31). Kai apibūdinama nepažįstamoji, tekste atpažįstamas įdomus efektas, teksto prasmę paverčiantis sąmonės srautą primenančia išraiška: „Ji šoko toli atsitraukus nuo manęs ir aš vos jutau jos artumą. Aš mėginiau priglausti ją prie savęs, bet veltui. <...> mečiau savo pastangas, bijodamas kad nepasirodytų, jog mano rankose tik sapnas. <...> Po kiek laiko aš tariausi juntąs jos liemenį.“ (Ten pat, p. 31). Skaitymas savaime ima panėšėti į ritualą, kuriame atsidūręs kūrinio protagonistas: „<...> muzika <...> neturėjo melodijos, lyg viena tų mirguliuojančių spalvų. Aš nešokau pagal ją, aš plaukiau.“ (Ten pat). Pasikartojančios rašymo sistemos pėdsakai sustiprina teksto prasmio ritmo pojūtį. Pasakotojas įtraukia skaitytoją į transformacinę fantazijos potyrio būseną.

Prigimtinio seksualinio geismo potyryje kito kūnas spinduliuoja numanomą pažadą. Tik geisme nepažįstamoji – siekiamas troškimo objektas – tampa gyvu, jautriu, paliečiamu, taigi ir pažeidžiamu kūnu. Tik gyvas kūnas yra tiek atviras, kad galėtų patirti kitą.

Prigimtinis mitinis dėmuo eliminuoja emocinį seksualinio ryšio matmenį, tad erotinis santykis novelėje tampa priežastimi, kodėl kūniškasis nepažįstamosios objektas negali egzistuoti atskirai nuo kitų. Jos būty įgalina kito troškimas.

Moteris kaip troškimo įkūnijimas taip pat yra tarpininkė tarp fantastinio pasaulio ir žmogiško patyrimo. Šios novelės pasaulyje žmogus, atsitiktinai patekęs į mitinės būties erdvę, gali tapti jos dalimi. Transcendencija – tai grįžimas į natūralų būvį, atsisukimas nuo kasdienės pragmatiškos būsenos. Tai pasinėrimo, susijungimo su didesne už individualią egzistenciją būseną, tarpstančia už racionalaus suvokimo. Šioje erdvėje veikianti moteris – mįslinga, transformuojanti, vedanti į mitinį pasaulį, sietiną su vyrui nepažinia ir nepasiekiamą moteryste.

Pabrėžtina, kad novelėje „Antroji kalnų grandinė“ fantazuojama ne apie nepažįstamąją. Ji pati savaime ir yra fantazija, sukurta vieno vyro, kad padarytų įspūdį kitam: novelės pabaigoje atskleidžiama, kad istorija apie mitines būtybes buvo senų draugų pokštas, sugalvotas siekiant sužadinti profesoriaus susidomėjimą ir praskaidrinti kasdienybę. Moters fizinio potraukio žymės novelėje primena universalią tobulos moters fantaziją, kuri šiame pasaulyje vaizduotina nebyli ir paklusni, objektyvizuota – labiausiai trokštama ją turėti, pasisavinti, pasilikti sau.

Novelėje „Duetas moters balsui ir smuikui Venecijoje“ laiško forma pasakojama jaunuolio, pasitraukusio iš kunigų seminarijos dėl bažnyčioje sutiktos ir pamiltos Claudine, gyvenimo ir keršto plano istorija. Claudine iš visų šiame straipsnyje analizuojamų veikėjų protagonistui yra labiausiai pasiekiamą fiziškai. Jos turėjimas novelėje – nenurungiamą svajonę, verčianti keisti gyvenimo būdą ir lengva ranka atsakyti visko, kas iki jos atrodė svarbu. Vis dėlto Claudine prarandama, kai išsako norą skirtis.

Novelėje moters kūnas įvardijamas ideologizuotai, remiantis vyriška patriarchalinio seksualinio patrauklumo reprezentavimo logika: jis lieknas ir stangrus. Tiesa, fizinis patrauklumas svarba nusileidžia išskirtiniam mylimosios kvapui: „<...> Claudine <...> visą laiką atrodė lyg ką tik išlipusi iš vonios, – Filadelfijos Venera, išnyranti iš „LUX“ bangų. Ji kvėpėjo visiškai kitaip negu mergaitės pabėgėlių stovyklose; mistiškas kvapas <...>.“ (Landsbergis, 1992, p. 193). Kvapo sureikšminimas liudija racionalumą nustelbiančio egzistencijos patyrimo tendenciją. Veikėjų santykis tampa protagonisto kovos lauku tarp buvusios meilės ir troškimo turėti, kuriame jis susiduria su neįveikiama kliūtimi – fantazijos objekto pasipriešinimu. Kalbėdamas apie buvusią žmoną vyras supranta, kad jos vaizdiny susikurtas mėgdžiojant pigius meilės romanus, populiarias reklamas, tad tikrosios jos asmenybės jis niekada ir nepažinęs. Moters vaizdiny daugiau neplėtojamas, tik įveda daugiasluoksnį suvaidinto intymumo, emocinio nesuderinamumo ir visa tai nustelbusį fizinio potraukio aspektą.

Veikėjo skyrybų skausmą taip pat aštrina žinia, kad Claudine išvyko į turą po Europą su savo odontologu, o kelionę apmokėjo buvusio vyro kredito kortele. Mintis apie naująjį meilužį pagrindiniam veikėjui sukelia intensyvių emocijų proveržį: „Mano vaizduotėje jo rankos vėzdas begėdiškai brovėsi į jos gerklę, juodais vieliniais šeriais provokuojančiai užkliudydamas jos lūpas. (<...> dar prieš mūsų skyrybas Weinsteno ranka jos burnoje man atrodė labai įtartina.“ (Landsbergis, 1992, p. 196). Vaizduotėje įsiūtis realizuojamas

kone smurtiniais vaizdiniais, tik galios poziciją perima kitas vyras. Nors fantazija buvo sį mylimąją pastato į aukos poziciją, subjektą labiausiai neramina seksualinis aspektas, įsivaizduojamo veiksmo begėdystė. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad neįmanoma nustatyti aiškios ribos tarp to, kas fantazuojant priklauso geismo sferai, ir to, kas į ją įsiveržia dėl juntamo įsiūčio. Troškimas tarsi persmelkia kūniškąją protagonisto egzistenciją, jo emocinį santykį su fantazijos objektu.

Keršto troškimo į Veneciją atvestas veikėjas supranta egzistavęs nuolatiniame patyrimė, todėl pamilęs ne moterį, bet jos balsą: „Ne ją aš tada įsimylėjau, bet į jos balsą, kurį aš pirmą sykį išgirdau, nematydamas jos veido, per jos atsitiktinę pirmąją išpažintį mano pirmoje klausykoje.“ (Landsbergis, 1992, p. 204). Taigi laiško pasakotojui moters balsas įkūnijo grožio potyrį: „Jos balsą, jos balsą aš sekiau ir norėjau apglėbti, o jis išslydo iš mano rankų. Jos balsas, be jos kūno, be jos praeities ar ateities – tyra muzika.“ (Ten pat, p. 204). Subjekto meilė čia prilyginama pašąmoningam išgyvenimui, nieko bendro neturėjusiam su tikrais jausmais. Protagonisto patirtis nurodo į prigimtine juslinio išgyvenimo prasmę, nustelbiančią racionalų mąstymą. Poreikiai novelėje yra nukreipti į prigimtine vidujybę ir gali būti patenkinti santykyje su vidiniu pasauliu. Seksualinis poreikis vystosi bendrame emocijų fone, kuris nebuvo tinkamai psichologiškai įsisavintas. Galimo santykio su savimi trūkumas troškimo kryptį nukreipia į nebūtį, objektus, kurie nėra ir niekada nebus išties pasiekiami.

Paaiškėja, kad mylėtos moters figūra ir jos charakterio dekonstravimas yra būdas papasakoti apie gyvenimo susiskaidymą, t. y. pojūčių įsiliejimą į sąmonės percepciją, pastangą per jusles atrasti ryšį su savimi ir pasauliu. Susidėlioja veikėjo potyrio mozaika: kaip neįmanoma išsaugoti balso melodingumo, kvapo unikalumo, tik sukurti tikrovei išgyvenimu neprilygstančias kopijas, taip ir trokštama moteris pasakotojo gyvenime tampa dabartiškumo įsikūnijimu, kurio jis nepajėgęs sulaukyti. Iš kurių fantazijos nuotrupų atrodo, kad potyris, kurį poetiškai reprezentuoja moters kūnas, neturi galimybių pasipriešinti vyriškam žvilgsniui. Geidžiama moteris šiuo atveju – savivokos terpė, estetinio potyrio įkūnijimo erdvė, per kurią atsiskleidžia pasaulio išgyvenimas.

Išvados

Moteris-fantazija yra geismo kūrinys, tad psichoanalitiniu aspektu A. Landsbergiui vaizduojamos moters kūnas yra karkasas, aplipdytas protagonistų troškimų. Literatūrinio personažo fantasmatinė metamorfozė atskleidžiama teksto elementais, transformuojančiais jų kalbą, požiūrį ir elgseną troškimo akivaizdoje. Geismas kyla iš noro tenkinti savo poreikius, sykiu demonstruoti galios poziciją, tad jam būdingas visiškasis egocentriškumas: psichoanalizės požiūriu pašąmonė žino kuriantį nejaučiantį ir nepatiriantį objektą geismui tenkinti. Dėl šios priežasties dėmesio centre – vienpusiu, ieškančiu, siekiančiu, bet atsakymo nesulaukiančiu santykiu su pasauliu grįstas kūniškas geismas.

Visus troškimams pasiduodančius protagonistus sieja savirefleksijos vengiantis žvilgsnis į fantazijos objektą. Fantazuojantis subjektas aktualizuoja fizinės meilės pobūdį. Taip reprezentuojamas žmogiškos pašąmonės egocentriškumas, išskylantis troškimo

akivaizdoje. Protagonistų sąmonės raiškai nebūdingas sentimentalumas, nes trokštamas kūniškumas savaime tarpsta gyvenimo tėkmėje ir nukreipia į trokštamo ryšio su kitu žmogumi įprasminimą. Tai protagonistams leidžia fantazijos objektus matyti būtent kaip kūną, apleidžiant emocinį, moralinį vienpusio troškimo dėmenį. Fantazijos, kurias patiria subjektai, atveria sąmonėje vykstančius psichologinius procesus, kurių patyrimas dinamiškas, tačiau krypta į egocentriškumą ir aktualizuoja tik subjekto poreikius.

Svarbiausias psichoanalitinio metodo klausimas – ne kaip protagonistas suvokia savo fantazijos objektą, bet kas paskatina susidomėjimą juo. A. Landsbergio novelėse tai – vidinis trokštančiojo pasaulis, nenutrūkstami pasaulio stimulai. Jie protagonisto vaizduotėje materializuojasi moters pavidalu kaip veikėjų savivokos, estetinio potyrio terpė, per kurią atsiskleidžia pasaulio išgyvenimas. Moteris savo būtimi įkūnija laikiną iškilusių problemų, dilemų, vidinio sąmyšio sprendimo būdą.

Šaltiniai

- Landsbergis, A., Mekas, J., Mekas, A., Lėtas, L., 2006. *Modernioji lietuvių egzilio proza [Modern Lithuanian Exile Prose]*. Sud. D. Kuizininė. Vilnius: „Versus aureus“. [In Lithuanian].
- Landsbergis, A., 1956. *Ilgoji naktis [A Long Night]*. Londonas: Nida Press. [In Lithuanian].
- Landsbergis, A., 1992. *Kelionės muzika [Travel Music]*. Vilnius: „Vaga“. [In Lithuanian].

Literatūra

- Adomavičienė, L., 2017a. Algirdo Landsbergio „Graikijos vėjas“: naratyvo ypatumai ir mito intertekstas [„Graikijos Vėjas“ by Algirdas Landsbergis: Features of the Narrative and Intertext of the Myth]. *Respectus Philologicus*, 32 (37), p. 60–69. <https://doi.org/10.15388/RESPECTUS.2017.32.37.06>. Prieiga: <<https://www.zurnalai.vu.lt/respectus-philologicus/article/view/13099/11915>> [Žiūr. 2022 10 14]. [In Lithuanian].
- Bankauskaitė, G., Stravinskaitė, R., 2021. Vyriškumas Algirdo Landsbergio novelėse [Masculinity in Algirdas Landsbergis's Short Stories]. *Respectus Philologicus*, 40 (45), p. 122–133. <http://dx.doi.org/10.15388/RESPECTUS.2021.40.45.97>. Prieiga: <<https://www.zurnalai.vu.lt/respectus-philologicus/article/view/24530/24127>> [Žiūr. 2022 10 14]. [In Lithuanian].
- Bartky, S., 1990. *Femininity and Domination*. New York: Routledge.
- Cambridge Dictionary – *Cambridge Free English Dictionary*. Cambridge University Press. Prieiga: <<https://dictionary.cambridge.org/>>.
- Corvino, J., 2002. Naughty Fantasies. *Southwest Philosophy Review*, 18 (1), p. 213–220. <https://doi.org/10.5840/swphilreview200218123>. Prieiga: <https://www.pdcnet.org/swphilreview/content/swphilreview_2002_0018_0001_0213_0220> [Žiūr. 2022 10 11].
- Dill-Shackelford, K., Vinney, C., Hopper-Losenicky, K., 2016. Connecting the dots between fantasy and reality: The social psychology of our engagement with fictional narrative and its functional value. *Personality and Social Psychology Compass*, 10, pp. 634–646. <https://doi.org/10.1111/spc3.12274>. Prieiga: <<https://compass.onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/spc3.12274>> [Žiūr. 2022 10 08].
- Ferrante, M. J., 1984. Male fantasy and female reality in courtly literature. *Women's Studies*, 11, 1–2: *Women in the Middle Ages*, p. 67–97. <https://doi.org/10.1080/00497878.1984.9978604>. Prieiga: <<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00497878.1984.9978604?journalCode=gwst20>> [Žiūr. 2022 10 12].

Greene, E., 1995. Fantasy, Materia and Male Desire in Propertius 1.3 and 1.11. *The American Journal of Philology*, 116 (2), p. 303–318. <https://doi.org/10.2307/295446>. Prieiga: <<https://www.jstor.org/stable/295446?origin=crossref>> [Žiūr. 2022 10 15].

Gutauskas, M., 2010. *Dialogo erdvė. Fenomenologinis požiūris [Dialogue Space. A Phenomenological Approach]*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. Prieiga: <https://www.fsf.vu.lt/dokumentai/katedros/filosofijos/Gutauskas/Gutauskas_Dialogo_erdve.pdf> [Žiūr. 2022 10 12]. [In Lithuanian].

Husserl, E., 2001. *Logical Investigations*. New York: Routledge. Prieiga: <<https://philpapers.org/archive/HUSLIV.pdf>> [Žiūr. 2022 10 11].

Jung, C. G., 2013. *Psichologiniai tipai [Psychological Types]*. Vilnius: „Margi raštai“. [In Lithuanian].

Jung, K. G., 1999. *Psichoanalizė ir filosofija [Psychoanalysis and Philosophy]*. Vilnius: „Pradai“. [In Lithuanian].

Kershner, S., 2005. The Moral Status of Sexual Fantasies. *Public Affairs Quarterly*, 19 (4), p. 301–315. Prieiga: <<http://www.jstor.org/stable/40441419>> [Žiūr. 2022 10 08].

Keturakienė, E., 2017. *XX amžiaus moderniosios lietuvių novelės skaitymai: teksto interpretavimo linkmės [Readings of the 20th Century Modern Lithuanian Short Story: Trends in Textual Interpretation]*. Kaunas: VU KF. Prieiga: <https://www.knf.vu.lt/dokumentai/failai/institutai/kalbu/Egl%C4%97_Keturakien%C4%97._XX_am%C5%BEiaus_moderniosios_lietuvi%C5%B3_novel%C4%97s_skaitymai_teksto_interpretavimo_linkm%C4%97s._Mokomoji_knyga._2-asis_papil._leidimas._2017.pdf> [Žiūr. 2022 10 11]. [In Lithuanian].

Lohmar, D., Brudzińska, J., 2012. *Founding Psychoanalysis Phenomenologically*. Berlin: Springer. Prieiga: <<https://link.springer.com/book/10.1007/978-94-007-1848-7>> [Žiūr. 2022 10 11].

Rees, E., 2013. *Unconscious fantasy and schema: A comparison of concepts. From the Couch to the Lab: Trends in Psychodynamic Neuroscience*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/med/9780199600526.003.0017>.

Saboliū, K., 2011. Simuliakrai niekur nebuvo išėję [Simulacra have Always Preceded]. *Problemos*, 80, p. 116–131. <https://doi.org/10.15388/Problemos.2011.0.1303>. Prieiga: <<https://www.zurnalai.vu.lt/problemos/article/view/1303/713>> [Žiūr. 2022 10 08]. [In Lithuanian].

Vedrickaitė, I., 2019. Algirdo Landsbergio herojus: mito valktis ar praregėjimo iliuzija [A Hero of Algirdas Landsbergis: Myth Busting or the Illusion of Insight]. *Metai*, 11, p. 79–85. Prieiga: <<http://www.tekstai.lt/zurnalas-metai/545-2009-m-nr-11-lapkritis-/5706-imelda-vedrickaite-algirdo-landsbergio-herojus-mito-valktis-ar-praregejimo-iliuzija>> [Žiūr. 2022 10 11]. [In Lithuanian].

Večerskis, D., 2009. *Intersubjektyvumo ir kūniškumo plotmių sankirta. Fenomenologinė perspektyva [Intersection of Intersubjectivity and Corporeality. The Phenomenological Perspective]*. Daktaro disertacija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas. Prieiga: <<http://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:1832194/datastreams/MAIN/content>> [Žiūr. 2022 10 13]. [In Lithuanian].